

Regeringskansliet
Justitiedepartementet
103 33 Stockholm**Yttrande över betänkandet Brottmålsprocessen (SOU 2013:17)**

(Ju 2013/2761/DOM)

Med anledning av att Riksdagens ombudsmän beretts tillfälle att lämna synpunkter på innehållet i rubricerat betänkande får jag framföra följande.

Inledning

Brottmålsprocessen måste utformas efter en avvägning mellan kraven på effektivitet och rättstrygghet å ena sidan och hänsynen till den misstänktes eller tilltalades rättssäkerhet å andra sidan. Svensk rättstradition och internationella regler ställer höga krav på att processen utformas så att den tilltalade blir rättssäkert behandlad. Stränga beviskrav och noggrant utformade förfaranderegler ska garantera rättssäkerheten. Samtidigt måste man ställa krav på att processen är effektiv. Det kräver särskilda överväganden eftersom den tilltalade inte är skyldig att underlätta processen och många gånger inte heller har något intresse av att det blir någon rättegång. Förfaranderegler får inte utformas så att processen försvåras i onödan. Som utredningen själv uttrycker saken ska frågan om den som åtalats ska fällas till ansvar avgöras genom att saken prövas och inte genom att han eller hon inte inställer sig till rättegången eller håller sig undan delgivning.

Utredningen har haft till uppgift att åstadkomma en ordning där lagföringens kvalitet och effektivitet ytterligare kan förbättras. Enligt min mening har utredningen fullgjort sitt uppdrag på ett utmärkt sätt. Betänkandet innehåller väl genomtänkta och väl motiverade förslag. Författningsförslagen är grundligt bearbetade. Betänkandet är därför väl ägnat att ligga till grund för en reform av brottmålsprocessen.

I det följande redovisar jag mina synpunkter på de enskilda förslagen.

Domaren (avsnitt 4)

Utredningen tar itu med en mycket omdiskuterad fråga i straffprocessen: domarens möjligheter och skyldigheter att på eget initiativ vidta åtgärder för att komplettera utredningen i skuldfrågan. I förarbetena till RB pekar lagstiftaren på att rätten har ett ansvar för att utredningen är fullständig. Rättegångsutredningen gjorde 1982 bedömningen att stadgandena som ger rätten möjlighet att komplettera utredningen var obsoleta och därför borde upphävas. Utredningen

föreslog t.ex. att förundersökningsprotokollet inte längre skulle ges in till domstolen i samband med att åtal väcktes. Rättens möjligheter att komplettera utredningen kom dock att bli kvar. Så sent som 2006 gav författarna till rapporten Felaktigt dömda uttryck för att domstolarna har det slutliga ansvaret för rättssäkerheten i brottmålsprocessen och därmed bör ta ett större ansvar än vad som vanligen görs för utredningens fullständighet. Det ställningstagandet kom att bli mycket omdiskuterat, framför allt bland domare.

Nu föreslår straffprocessutredningen en ordning enligt vilken hela ansvaret för att utredningen är fullständig läggs på åklagaren. Rätten skulle alltså exempelvis inte ha anledning att kontrollera vad som förevarit under förundersökningen och självmant ta ställning till eventuella behov av kompletteringar.

Enligt gällande rätt ska förundersökningen bedrivas så att utredningen i skuldfrågan blir fullständig och att även omständigheter som talar mot den misstänktes skuld tas till vara. Denna s.k. objektivitetsplikt anses gälla under hela rättegången och således för åklagaren även sedan åtal väckts. Slutsatsen vilar på att åklagaren har en grundläggande skyldighet att verka för en materiellt riktig dom (SOU 2011:45 s. 137). Vid sidan av detta åklagarens förstahandsansvar får det för närvarande anses vara i någon mån oklart vilka skyldigheter rätten har att självmant kontrollera utredningen inför avgörandet av ett brottmål. Det är angeläget att den oklarheten undanröjs. Därvid finns det två vägar att gå. Antingen får man uttryckligen bestämma att rätten ska kontrollera att förundersökningen bedrivits så att alla uppslag utretts. Eller också får man göra som utredningen nu föreslår, att renodla rollerna så att åklagaren ensam ansvarar för utredningens fullständighet och att rättens uppgift blir att ta ställning till det material som läggs fram. Enligt min mening talar övervägande skäl för att välja den väg som utredningen föreslår och som egentligen inte skiljer sig från den som tillämpas i praktiken. Skillnaden blir att det tydliggörs vad som gäller och att åklagarens ansvar renodlas. Jag tillstyrker därför förslagen i avsnitt 4.

Rätten har befogenhet att efter åtalet självmant ta upp frågor om häktning av den tilltalade, reseförbud, anmälningsskyldighet, kvarstad, beslag och husrannsakan. Utredningen har inte funnit skäl att gå vidare med några förslag för att inskränka rättens befogenhet i dessa avseenden (s. 226). När det gäller tvångsmedel under förfarandet har jag inga erinringar mot detta ställningstagande men jag anser att det finns skäl att överväga om tvångsmedel som ska gälla efter rättens dom bör förutsätta yrkande av part.

Åklagaren (avsnitt 5)

I olika sammanhang har förespråkats en ordning där åklagaren tar det fulla ansvaret för att påföljden blir tillräckligt ingripande. Den nuvarande ordningen kan karaktäriseras som en halvmesyr. Åklagarna kan med vetskap om rättens möjligheter ta lättare på påföljdsfrågan än de annars skulle ha gjort. Det gör att påföljdsfrågan ibland inte blir belyst på det sätt som vore önskvärt. Dessutom – och framför allt – kan det sägas vara en anständighetsfråga att den tilltalade får reda på vad han riskerar i processen. Dessa förhållanden talar för den ordning för påföljdsfrågans behandling som utredningen föreslår. En ordning där åklagaren

framställer ett påföljdsyrkande som rätten inte kan gå utöver ger också möjligheter till den flexibilitet i brottmålsprocessen som utredningen föreslår i följande kapitel.

Utredningen tar upp tänkbara invändningar mot den föreslagna ordningen. Och visst kan man tänka sig situationer där det blir komplikationer. Utredningen har t.ex. inte diskuterat hur rätten ska agera om åklagaren skulle föreslå en påföljd som det inte är lagligen möjligt att döma ut. Men att med hänsyn till tänkbara komplikationer som av allt att döma kommer att bli ovanliga avstå från att genomföra en i övrigt utmärkt ordning vore enligt min mening inte välbetänkt. Jag tillstyrker alltså utredningens förslag.

Målsäganden (avsnitt 6)

Utredningen har väl motiverat sitt förslag att ta bort möjligheten för målsäganden att biträda ett allmänt åtal. Jag delar uppfattningen att institutet inte längre fyller någon egentlig funktion i straffprocessen. Samtidigt är ett borttagande av möjligheten för målsäganden att biträda åtalet en förutsättning för att andra förslag från utredningen ska kunna genomföras. Jag tillstyrker därför att målsägandens rätt att biträda ett allmänt åtal avskaffas.

Jag tillstyrker förslagen i avsnitt 6.4 om förbättring av målsägandens möjligheter till insyn i handläggningen.

I avsnitt 6.5 föreslår utredningen att bestämmelserna i 36 kap. 17 § femte stycket och 40 kap. 10 § RB kompletteras med en regel om att en målsägande får ställa de frågor som har betydelse för hans eller hennes talan om enskilt anspråk även om talan om ansvar förs av åklagaren. Eftersom en målsägande som för talan om enskilt anspråk är part i rättegången framgår det emellertid redan av bestämmelserna i deras nuvarande lydelse att målsäganden har rätt att ställa de frågor som kan vara av betydelse för hans eller hennes talan. Skälet för att utredningen trots detta föreslår en lagändring är att advokater som brukar uppträda som målsägandebiträden har varit med om att de inte tillåts ställa frågor till den tilltalade eller till vittnen som har samband med den åtalade gärningen om de inte biträtt åtalet. Uppenbarligen måste detta bero på att det finns domare som har missförstått gällande rätt men det kan inte vara ett tillräckligt skäl att tynga lagen med en bestämmelse som upprepar vad som redan gäller. Jag avstyrker förslaget.

En effektivare inledning av processen (avsnitt 8)

8.1 – 8.3 åtalet m.m.

Utredningen föreslår att stämningförfarandet ska avskaffas i mål om allmänt åtal och att processen i stället ska inledas med att åklagaren efter att ha förelagt den misstänkte att svara på åtalet ger in åtalet till tingsrätten. Förslaget innebär att tingsrättens inledande granskning innan förfarandet inleds försvinner. Jag har inga invändningar mot detta, inte minst med tanke på att den inledande granskningen i de flesta tingsrätter huvudsakligen sköts av icke rättsbildad personal. Som utredningen är inne på är det inte heller någon katastrof om ett eventuellt rättegångshinder upptäcks först när förfarandet redan har inletts.

Utredningen föreslår att åklagaren i alla mål ska förelägga den tilltalade att ge in ett skriftligt svar till tingsrätten. Detta är en förutsättning för det särskilda skriftliga förfarande i erkända mål som utredningen föreslår. Utredningen konstaterar – enligt min mening med rätta – att det inte är lämpligt att laborera med olika sätt att inleda en domstolsprocess beroende på vad målet rör. Det innebär emellertid att det inte är självklart att utredningens förslag innebär en rationalisering. I ett mål som ska avgöras efter huvudförhandling skickas enligt gällande ordning oftast endast en försändelse till den tilltalade, stämning med kallelse till huvudförhandling. I den ordning som utredningen föreslår kommer den tilltalade att få två försändelser, dels från åklagaren med föreläggande att svara och dels från tingsrätten med kallelse till huvudförhandling. Emellertid räknar utredningen med att införandet av det särskilda förfarandet kommer att innebära minskade kostnader för Sveriges domstolar med omkring 44 miljoner kr. per år. Till detta kommer att ett skriftligt svar från den tilltalade kommer att vara till nytta för handläggningen av många av huvudförhandlingsmålen. Jag tillstyrker därför att ett skriftligt svar från den tilltalade inhämtas i alla mål.

8.4. Personutredning

Eftersom utredningen föreslår att åklagaren redan i åtalet ska lämna påföljdsförslag blir det nödvändigt att åklagaren också regelmässigt inhämtar personutredning när det behövs. Utredningen skriver på flera ställen att normaltiden för yttrande ska vara 14 dagar och att det därför kan bli nödvändigt att rätten i vissa fall inhämtar ett kompletterande yttrande. Det förefaller inte vara en rationell ordning. Jag föreslår att åklagaren inhämtar den utredning som han eller hon anser behövs för att kunna ta ställning i påföljdsfrågan även om det tar längre tid än 14 dagar att få fram den utredningen.

8.5 Delgivning

Delgivningen är rättsskipningens akilleshäla. Svårigheterna att få parter och andra delgivna leder ibland till att det inte går att avgöra ett mål på ett godtagbart sätt. Jag delar utredningens uppfattning att den väg som är framkomlig är att bygga vidare på de regler om förenklad delgivning som tillämpats en tid. Reglerna bygger på att den misstänkte på ett tidigt stadium under förfarandet får muntlig information av polisen om att delgivning kommer att ske genom att myndigheten först skickar den handling som ska delges och dagen efter skickar en underrättelse om att handlingen skickats. Genom att två meddelanden tillställs den tilltalade anses risken för att handlingen kommer bort ha minimerats.

För närvarande gäller att den tilltalade kan delges stämning och andra handlingar i ett brottmål genom förenklad delgivning om det när handlingarna skickas inte har gått mer än sex veckor sedan han eller hon fick informationen av polisen. Denna tidsfrist har bestämts utifrån vad som kan anses rimligt att kräva av den misstänkte när det gäller att hålla sig underrättad om handläggningen i brottmålet. Någon motsvarande frist finns inte för delgivning i andra mål och ärenden i domstol.

Utredningen föreslår att sexveckorsfristen tas bort. Det torde komma att innebära att förenklad delgivning kan användas i större utsträckning än idag.

Delgivningslagen innehåller en regel som föreskriver att delgivning inte får ske på ett sätt som är olämpligt med hänsyn till omständigheterna i delgivningsärendet. Det innebär bl.a. att den som överväger att delge en handling med förenklad delgivning ska ta hänsyn till hur länge sedan det var som delgivningsmottagaren fick information om förenklad delgivning. Enligt min mening är den bestämmelsen tillräcklig för att förenklad delgivning ska vara ett rättssäkert sätt att delge den tilltalade i brottmål. Jag tillstyrker därför utredningens förslag att avskaffa sexveckorsfristen.

Ett särskilt förfarande i erkända mål (avsnitt 9)

Utredningen föreslår att den tilltalade ska kunna gå med på allt vad åklagaren och målsäganden yrkar och därigenom åstadkomma att förfarandet inför rätten blir skriftligt i stället för muntligt. Begränsningar föreslås: det skriftliga förfarandet ska inte kunna tillämpas bl.a. när åklagaren yrkat strängare straff än fängelse i sex månader. Jag har inte någon annan uppfattning än utredningen när det gäller förslagets överensstämmelse med Europakonventionen och tillstyrker att ett skriftligt förfarande i huvudsaklig överensstämmelse med förslaget införs.

Gränsen på fängelse i sex månader kan diskuteras. Det är fråga om ganska grova brott som skulle kunna lagföras i det särskilda förfarandet. Exempelvis har grov stöld, grovt bedrägeri och grov förskingring sex månaders fängelse som straffminimum. Å andra sidan torde åklagarna i normalfall knappast nöja sig med att yrka på minimistraff för sådana brott. Jag tror därför inte att brott med en straffskala som börjar på sex månaders fängelse annat i undantagsfall kommer att lagföras i det särskilda förfarandet. Vid sidan av rena bötesbrott kan man tänka sig att de vanligaste brotten blir stöld, grovt rattfylleri och narkotikabrott där straffvärdet motsvarar fängelse i någon eller några månader. Jag anser mot denna bakgrund att den av utredningen föreslagna gränsen fängelse i sex månader är väl avvägd.

Betydelsen av den tilltalades inställning i påföljdsfrågan bör enligt min mening övervägas ytterligare. På s. 395 skriver utredningen att det i det särskilda förfarandet blir helt klart för den tilltalade vad domen blir. Och på s. 410 står att rätten inte bör döma till ett lindrigare straff än åklagaren yrkat inom ramen för det särskilda förfarandet. Denna begränsning, som ska ske genom prövningen av om huvudförhandling behövs av särskilda skäl, är enligt min mening mindre välbetänkt. Om rätten bestämt sig för att avgöra målet i det särskilda förfarandet, ska den naturligtvis vara bunden av åklagarens påföljdsyrkande på så sätt att den inte får döma till strängare påföljd. Men om rätten vid sin prövning kommer fram till att den yrkade påföljden – som godtagits av den tilltalade – är för sträng, bör den kunna döma till lindrigare påföljd utan att sätta ut målet till huvudförhandling. Den ordning som utredningen förespråkar kan i värsta fall leda till att rätten dömer till en för sträng påföljd för att undvika omaklet att kalla parterna till förhandling.

Det särskilda förfarandet föreslås även kunna användas i mål där den tilltalade är anhållen eller häktad. Enligt utredningen bör det kunna ske bl.a. om den tilltalade är häktad och har medgett att kvarbli i häkte tills domen i ansvarsdelen vinner

laga kraft mot honom eller henne. För att ett sådant förfarande ska kunna tillämpas krävs enligt min mening att rätten får förordna om häktning efter domen endast efter yrkande från åklagaren och att åklagaren framställer sitt yrkande i åtalet (jfr ovan under Avsnitt 4 Domaren).

Jag tillstyrker att strafföreläggande med villkorlig dom tas bort.

I den föreslagna 45 kap. 10 c § första stycket 4 RB anges att det särskilda förfarandet inte får användas i vissa situationer då åklagaren yrkat att påföljden ska bestämmas till skyddstillsyn i förening med kontraktsvård. Ordet kontraktsvård finns emellertid inte i brottsbalken och jag föreslår därför att den föreslagna bestämmelsen omformuleras.

Bötesmål (avsnitt 10)

Jag har ingen erinran mot att strafföreläggande regelmässigt utfärdas även i de fall där den misstänkte förnekat gärningen.

Förslaget att ett strafföreläggande även ska kunna användas för att väcka åtal innefattar svåra pedagogiska utmaningar. Huvudbudskapet kommer alltjämt att vara att den misstänkte föreläggs ett bötesstraff till godkännande. Dessutom får den misstänkte information om vilka bevis åklagaren åberopar för det fall att den misstänkte inte skulle godkänna föreläggandet och hur åklagaren i så fall anser att rätten ska handlägga målet. Vidare informeras den misstänkte om att rätten kan komma att avgöra målet utan huvudförhandling (något som måste vara förvirrande om åklagaren har åberopat vittnen) och om sin rätt till huvudförhandling. Den misstänkte ska ges tillfälle att till åklagaren svara på det åtal som ännu inte väckts, lämna bevisuppgift, slutföra talan och yttra sig över frågan om målet kan avgöras utan huvudförhandling. Utredningen skriver på s. 450 att svårigheten att utforma föreläggandet främst är av pedagogisk karaktär och klart hanterbar. För egen del anser jag att utredningen visserligen har föreslagit en ordning som är smidig för åklagare och domstol men till priset av att den blir oacceptabelt svår att hantera för de enskilda som drabbas av den. Jag avstyrker därför förslaget att det icke godkända strafföreläggandet ska användas för att väcka åtal.

Jag vill också ifrågasätta om inte utredningen har överskattat förslagets fördelar. På s. 444 anges att det sällan kommer att behövas ytterligare handläggningsåtgärder i domstol innan bötesmålet kan avgöras utan huvudförhandling. Detta rimmar illa med att utredningen på s. 445 konstaterar att delgivning av utredningen även måste ske genom tingsrättens försorg i de fall den misstänkte har bestritt strafföreläggandet. Skälet till det är enligt utredningen att protokoll och anteckningar från förundersökningen och bevis som åklagaren åberopar, inte enligt nuvarande ordning biläggs strafföreläggandet när det skickas till den misstänkte.

När det gäller förslaget till 45 kap. 10 a § första stycket 3 RB anser jag att det i konsekvens med utredningens övriga förslag är lämpligare att knyta möjligheten till skriftlig handläggning till åklagarens påföljdsyrkande än till en prognos om påföljden.

Huvudförhandlingsmål (avsnitt 11)

11.2 Tydligare bestämmelser om när åtal ska handläggas gemensamt och utökade möjligheter till deldom

Jag tillstyrker utredningens förslag.

11.3 Förberedelsen i brottmål

Jag tillstyrker att det införs bestämmelser i 45 och 47 kap. RB om rättens åligganden under förberedelsen. Av betänkandet framgår att i dessa åligganden inte ska ingå att studera förundersökningsprotokollet för att förvissa sig om att utredningen är fullständig. Jag föreslår att bestämmelsen i 45 kap. också förses med en skyldighet för rätten att verka för ett snabbt avgörande av målet. Jag tillstyrker också övriga förslag i avsnitten 11.3.3. – 11-3-6.

Jag tillstyrker förslaget i avsnitt 11.3.7. att tidsfristen för huvudförhandling i mål med häktade förlängs från två till fyra veckor i de fall rätten håller ett förberedande sammanträde.

Utredningen pekar på ett problem som förekommer i vissa mål där det kan bli fråga om att döma till skyddstillsyn i förening med s.k. kontraktsvård. För att döma till den påföljden krävs personutredning som många gånger inte hinner bli klar inom den tvåveckorsfrist som är huvudregel för mål med häktade. Det förekommer att domstolen då, av rädsla för att överskrida fristen, handlägger målet trots att utredningen inte kunnat inhämtas och dömer till annan påföljd än kontraktsvård. Enligt min mening är det fel att göra så och gällande lydelse av 45 kap. 14 § RB ger utrymme för att vänta med huvudförhandlingen till dess att personutredningen är tillgänglig. Någon lagändring för att råda bot på detta problem är därför inte nödvändig. Jag har ingen erinran mot att lagen förtydligas så att denna möjlighet klargörs för alla. Det har utredningen också gjort. Men utredningen har föreslagit att huvudförhandlingen ska kunna senareläggas om den tilltalade inte har något att erinra mot det. Enligt min mening bör det vara domstolen som bestämmer vilken utredning som ska inhämtas i påföljdsfrågan och som bestämmer tid för huvudförhandling med beaktande av den tid det tar att få fram utredningen. Jag anser inte att den tilltalade ska ha möjlighet att motsätta sig ett uppskov av detta slag.

11.4 Ordningen för hantering av erkända åtal

Förslaget tillstyrks.

11.5. Mellandom och hänskjutande av prejudikatfråga

Jag tillstyrker förslaget om att det införs en möjlighet att hänskjuta en prejudikatfråga till Högsta domstolen.

11.6 Avgörande av mål i den tilltalades utevaro

Vid sidan av delgivning är problemen med att den tilltalade inte kommer till domstolen ett av de allvarligaste problemen i brottmålsrättskipningen. Utevaron vållar inte bara problem för domstolarna utan också för de andra aktörer – målsägande och vittnen – som lojalt inställt sig enligt kallelse. Det är därför en

angelägen uppgift för lagstiftaren att utforma regler som gör att domstolarna i rimlig utsträckning kan avgöra mål trots att den tilltalade valt att utebli.

Det stora problemet med dagens regler är att lagen föreskriver att målet ska kunna utredas tillfredsställande för att rätten ska kunna avgöra det i den tilltalades utevaro. De förarbetsuttalanden som utredningen redovisat (s. 516 f.) ger närmast vid handen att domstolen ska göra en prognos: kan åklagaren bevisa brott trots att den tilltalade uteblivit? Först om svaret på den frågan blir ja, finns det alltså enligt gällande rätt förutsättningar för handläggning i den tilltalades utevaro. Detta är ett synsätt som framstår som främmande idag. Utredningen föreslår i linje med sin syn på uppgiftsfördelningen mellan domstol och åklagare att utevarobestämmelsen ska utformas så att målet kan avgöras i den tilltalades utevaro om det inte finns särskilda skäl som talar mot det. Tanken är att om åklagaren anser att målet kan avgöras i den tilltalades utevaro, ska huvudförhandlingen i princip kunna hållas om inte rätten finner särskilda skäl mot det. Och om rätten bedömer att utredningen inte räcker för en fällande dom, ska åtalet ogillas. Förslaget stämmer väl överens med en modern syn på rollfördelningen mellan åklagare och domare. Jag anser också att utredningens förslag till vilka påföljder som ska kunna ådömas i utevaro är väl avvägda. Jag tillstyrker alltså utredningens förslag.

När det gäller förslaget till 46 kap. 15 a § första stycket RB anser jag att det i konsekvens med utredningens övriga förslag är lämpligare att knyta möjligheten till utevarohandläggning till åklagarens påföljdsyrkande än till en prognos om påföljden.

I den föreslagna 46 kap. 15 a § första stycket 4 RB anges att utevarohandläggning inte får förekomma när det finns anledning att döma till skyddstillsyn i förening med kontraktsvård. Ordet kontraktsvård finns emellertid inte i brottsbalken och jag föreslår därför att den föreslagna bestämmelsen omformuleras.

11.7 Inställda förhandlingar

11.7.3 Sanktioner och tvångsmedel

Det borde vara en självklarhet att den domare som ställer in en huvudförhandling på grund av att den tilltalade uteblir tar ställning till dels om ett förelagt vite ska dömas ut och dels till hur den tilltalade ska förmås att komma till nästa huvudförhandling. Jag har dock sett många exempel på att båda dessa frågor lämnats öppna när huvudförhandlingar ställts in. Utredningens förslag till ny lydelse av 46 kap. 15 § RB tydliggör rättens skyldigheter på ett pedagogiskt sätt. Den ordning i vilken tvångsmedlen föreslås komma till användning är ändamålsenlig. Jag tillstyrker utredningens förslag.

En mer ändamålsenlig hovrättsprocess (avsnitt 12)

12.1 Överklaganden och svarsskrivelser

Jag tillstyrker förslagen.

12.3 Prövningstillstånd

Termen prövningstillstånd är egentligen missvisande när det gäller ledet mellan tingsrätt och hovrätt. Alla mål genomgår en prövning. Avsikten med systemet är att sälla bort de mål där hovrätten redan vid en inledande granskning kan se att tingsrättens avgörande är riktigt. För de målen är prövningen därigenom avslutad. De övriga målen slussas vidare till en fullständig prövning, ofta vid förhandling. Systemet med prövningstillstånd har införts successivt. Det gäller nu för alla tvistemål och domstolsärenden samt för bötesmål. Vad det nu är fråga om är om tiden är mogen att införa systemet även för övriga brottmål.

Reglerna om generellt prövningstillstånd för alla tvistemål och domstolsärenden infördes den 1 november 2008. Reglerna har utvärderats. En intressant tabell finns på s. 598 i betänkandet. Tabellen visar i hur stor andel av de överklagade tvistemålen som landets hovrätter har ändrat tingsrättens avgörande. Andelen var 27,4 procent 2008. Året därpå, det första året som det gällde ett generellt krav på prövningstillstånd, hade andelen sjunkit till 20,4 procent. 2010 och 2011 var andelen 18,8 respektive 19,6 procent för att 2012 ha stigit till 21,6 procent. Om man antar att 2008 års siffra visar hur stor andel av tingsrättsavgörandena som bör ändras av hovrätterna, tyder tabellen på att hovrätterna från 2009 beviljat prövningstillstånd i för få fall. Som utredningen redovisar på s. 593 har Högsta domstolen i ett flertal fall ändrat hovrätters beslut att inte bevilja prövningstillstånd. EMR-utredningens utvärdering av 2008 års reform visar (s. 594) att hovrätterna inledningsvis var för restriktiva med att meddela prövningstillstånd samt att tillämpningen ännu inte för samtliga hovrätter kan anses motsvara den generösa inställning som lagstiftaren förutsatte vid EMR-reformen.

Jag anser att ett system med prövningstillstånd i teorin är ett alldeles utmärkt sätt att se till att rättsväsendets resurser används där de gör mest nytta. Men erfarenheterna av 2008 års reform visar att hovrätterna i varje fall inledningsvis inte hanterade systemet på ett tillräckligt generöst sätt. Med tanke på vikten av en säker, korrekt och förtroendeingivande rättstillämpning i de brottmål som det nu är fråga om att utsträcka systemet till känner jag mig inte övertygad om att tiden ännu är mogen att göra som utredningen föreslår. Jag avstyrker därför att reglerna om prövningstillstånd görs tillämpliga generellt i mål om allmänt åtal. Däremot tillstyrker jag att reglerna om prövningstillstånd görs tillämpliga för alla enskilda åtal.

Om prövningstillstånd ska gälla för alla brottmål, har jag ingen erinran mot att JO och JK blir underkastade krav på prövningstillstånd på samma sätt som andra parter.

12.4 Tilltrosregeln i 51 kap. 23 § RB

Jag tillstyrker förslaget att mjuka upp tilltrosregeln.

12.6 Möjligheten att justera ett åtal i hovrätten begränsas

Det förekommer att en gärningsbeskrivning på grund av förbiseende från åklagarens sida får ett annat innehåll än vad som avsetts. Ofta upptäcks det vid

huvudförhandlingen i tingsrätten och kan där rättas till genom åtalsjustering. Men någon gång inträffar det att det först genom tingsrättens dom blir klart för åklagaren att gärningsbeskrivningen var ofullständig. Enligt min mening kan det leda till stötande resultat om det inte blir tillåtet för åklagaren att i sådana situationer justera åtalet i hovrätten. Det finns också anledning att ifrågasätta om det med hänsyn till Riksåklagarens ansvar för prejudikatbildningen finns skäl att inskränka möjligheten att justera ett åtal i Högsta domstolen. Jag avstyrker därför förslaget att begränsa möjligheten att justera ett åtal i hovrätten och Högsta domstolen.

12.7 Avgörande utan huvudförhandling

Jag tillstyrker förslagen.

När det gäller förslaget till 51 kap. 13 § tredje stycket RB anser jag att det i konsekvens med utredningens övriga förslag är lämpligare att knyta möjligheten att avgöra målet utan huvudförhandling till parternas påföljdsyrkanden än till en prognos om påföljden.

I bestämmelsens tredje stycke p. 4 anges att avgörande utan huvudförhandling inte får förekomma när det finns anledning att döma till skyddstillsyn i förening med kontraktsvård. Ordet kontraktsvård finns emellertid inte i brottsbalken och jag föreslår därför att den föreslagna bestämmelsen omformuleras.

12.8 En mer koncentrerad huvudförhandling

Jag tillstyrker lagförslaget.

12.10 Reformatio in pejus

Jag tillstyrker lagförslagen.

Rättens sammansättning (avsnitt 13)

De skäl som motiverat deltagande av nämndemän i rättskipningen har fortfarande bärkraft. Det är alltså fråga om att ge allmänheten insyn i verksamheten och att tillskapa en garanti för att verksamheten ligger i linje med allmänna värderingar. Skälen har olika bärkraft i olika mål. I dispositiva tvistemål är det exempelvis inte möjligt med en sammansättning med nämndemän. I mål om ansvar för bötesbrott är domstolen domför utan nämndemän. Vad det är fråga om är alltså att nämndemännen bara ska delta där de gör nytta. I varje fall i storstadsområdena är det enligt min erfarenhet svårt att rekrytera lämpliga personer till uppdrag som nämndemän. Om olämpliga personer fungerar som lekmannadomare, skadar det domstolsarbetet och riskerar att försämra allmänhetens tilltro till verksamheten. Om antalet personer som behöver rekryteras blir mindre, minskar risken för att olämpliga personer utses till nämndemän. Det är också ett skäl för lagstiftaren att bara förse rätten med nämndemän i de fall en sådan sammansättning är till nytta. Härvid är det naturligt att avstå från nämndemannamedverkan i de mål som är minst ingripande för den tilltalade. Som utredningen konstaterat kan det härutöver finnas skäl att i stället för en sammansättning med nämndemän låta flera juristdomare delta i rätten i mål av särskild beskaffenhet.

Utredningen har gått igenom sammansättningsregler i tingsrätt och redovisat väl genomtänkta förslag i avsnitt 13.7.2. Jag tillstyrker förslagen. När det gäller förslaget till lagtext (1 kap. 3 b § andra stycket RB) anser jag att det i konsekvens med utredningens övriga förslag är lämpligare att knyta rättens sammansättning till åklagarens påföljdsyrkande än till en prognos om påföljden.

Under de år som gått sedan nämndemän infördes i hovrätterna har hovrättsarbetet förändrats. Som utredningen konstaterat gör sig skälen för att nämndemän ska delta vid avgörandet i hovrätten inte längre gällande med samma kraft. Jag tillstyrker bl.a. av det skälet förslaget i avsnitt 13.8.1 att hovrätten i brottmål ska vara domför utan nämndemän.

Om nämndemännen avskaffas i hovrätternas brottmålsrättskipning, bör deras deltagande i familjemålen övervägas i det fortsatta arbetet i lagstiftningsärendet.

Enskilda anspråk – ett bättre stöd och en mer ändamålsenlig handläggning (avsnitt 14)

Jag tillstyrker förslagen. När det gäller lagtexten föreslås regler i 22 kap. 5 § RB om hantering av enskilda anspråk som väcks efter åtalet. Dessa regler stämmer mindre väl överens med regleringen i 45 kap. 5 § andra stycket RB. Frågan bör belysas i den fortsatta beredningen av lagstiftningsärendet.

Stödperson (avsnitt 15)

Jag tillstyrker förslaget att en stödperson i vissa fall ska ha rätt till ersättning av allmänna medel.

Målsägandebiträde (avsnitt 16)

Det förefaller välbetänkt att ompröva behovet av målsägandebiträde inför en rättegång i högre rätt. Jag tillstyrker därför förslaget i avsnitt 16.2.

Beträffande övriga förslag i betänkandet har jag inte några synpunkter.

Lars Lindström

Erika Bergman
föredragande